

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Гай-Нижник П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: Леся, 2017. 331 с.
- 2.Політичні і економічні перетворення в Росії і Україні. Москва: Три квадрата, 2003. 317 с.
- 3.Aron L. A Different Dance. From Tango to Minuet. The National Interest. American Enterprise Institute for Public Policy Research. April. 1995. P.34-48.
- 4.Bush G. H. W. State of the Union Address 1992. 28 January 1991. U.S. Department of State Dispatch 2/3/92. Vol. 3 Issue 5. 103 p.
- 5.Cohen A. An Action Plan for Promoting Reform in Russia. Memo to President. Elect Clinton. January 18. 1993. 46 p.
- 6.Guardiano J. R. Exploding the Myths About Russian Economic Reform in Russia, Backgrounder № 930 (March 9, 1993). The Heritage Foundation. 67 p.
- 7.James F. Hoge Jr. What a Bear Needs, Besides Boris, Foreign Affairs. Vol. 72. № 5. P.2-12.
- 8.Klatka-Urbaniak K. Rosja w amerykańskiej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa po 1991 r. Praca doktorska. Kraków: UJ, 2011. 371 S.
- 9.Mroz J. E. Russia and Eastern Europe: Will the West Let Them Fail? Foreign Affairs. 1993. Vol. 72 Issue 1. str. 44-57.
- 10.Pastusiak L. Prezydenci Stanów Zjednoczonych Ameryki. Warszawa: ISKRY, 2005. 1158 p.
- 11.Ritcheson P.L., Proliferation and the Challenge to Deterrence, Strategic Review. 1995. №. 2. P.38 – 48.
- 12.Schlesinger J. Quest for a Post-Cold War Foreign Policy. Foreign Affairs. 1993. Vol. 72. Iss.1. P.16-32.
- 13.Sigal L. The Last Cold War Election. Foreign Affairs. Winter 92. Vol. 71. Iss.5. P.2-37.

Павло Кравченко

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І НОВА СТРАТЕГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ НАТО

У статті розкрито головні етапи зміни Стратегічної концепції НАТО впродовж його діяльності, зосередивши основну увагу на останніх змінах, здійснених у 2022 р.

Ключові слова. Стратегічна концепція, НАТО, Альянс, Україна, безпека, співробітництво.

Широкомасштабна війна РФ проти України кардинально змінила геополітичну ситуацію у світі, поставила нові виклики

перед світовим співтовариством. Зважаючи на роль і значення НАТО з часу його створення, важливим є розуміння зміни політики Альянсу останнім часом: від цього у значній мірі залежать результати російсько-української війни.

Північно-Атлантичний Союз був створений у 1949 р., зважаючи на ті виклики, що виникли перед країнами Західних демократій невдовзі після Другої світової війни. Передусім це було пов'язано із загрозами з боку СРСР, який після перемоги над нацизмом повернувся до традиційної політики протистояння з буржуазним світом. За майже 75 років існування Альянс показав себе як динамічна структура, яка реагувала на всі зміни, що відбувались у світі у другій половині 20 – на початку 21 ст. Свідченням цього є періодичний перегляд основних цілей і завдань організації. Від 1949 р. було прийнято вісім Стратегічних концепцій. (Стратегічна концепція НАТО — офіційний документ, в якому визначені довгострокові цілі, характер та основоположні завдання НАТО у галузі безпеки, визначено напрямки подальшого реформування збройних сил країн-членів НАТО) [1]. Перші чотири концепції (1949, 1952, 1957, 1967 рр.) були секретними документами, що пояснювалося протистоянням двох соціально-політичних систем і військових блоків у роки Холодної війни. Оновлення Концепцій було реакцією НАТО на важливі зміни в міжнародних відносинах в той чи інший період, а в умовах загрози ядерної війни Альянс не бажав оприлюднювати деталі своїх планів щодо її запобігання та захисту країн – членів союзу.

Ситуація почала суттєво змінюватись із початком «Перестройки», ініційованій М. Горбачовим у 1985 р. Прагнення советського керівництва зменшити чи припинити конфронтацію між капіталістичною і соціалістичною системами, так зване «Новоє мишленіє» відкрити перспективи зробити світ більш безпечним. Свідченням цього були перемовини між лідерами СРСР та США, досягнення домовленостей про скорочення ядерних та звичайних озброєнь, передусім у Європі, відмова советської сторони від силового захисту «соціалістичних завоювань» у країнах «народної демократії». А розвал СРСР у 1991 р. і зникнення соціалістичного табору та ОВД відкрили нові перспективи щодо забезпечення миру у світі. Це призвело до нових змін у Стратегійній концепції НАТО. Від часу зникнення «соціалістичного табору» і до нашого часу було видано три несекретні стратегічні концепції (1991, 1999, 2010, 2022 рр.), які доповнювалися секретними військовими документами. Зауважимо, що у діяльності Альянсу все більшої ваги почали набирати політичні аспекти, питання співробітництва світового співтовариства у справі підтримки миру.

Коротко охарактеризуємо Стратегічні концепції, які були прийняті після встановлення однополярного світу.

У листопаді 1991 р., на Римському саміті, вперше була оприлюднена Стратегічна концепція, яка відобразила зміни, що відбулись у світі на той час. Документ визначив три основоположні принципи подальшого функціонування Альянсу:

1. Принцип колективної оборони, згідно з цим принципом військовий вимір організації залишався головним, а в разі небезпеки розроблявся план спільних дій, зі всіма країнами-членами; 2. Принцип діалогу, який передбачав налагодження дипломатичних і військових контактів з державами Східної та Центральної Європи; 3. Принцип співробітництва, відповідно до якого всі країни-члени мають бути задіяні у багатосторонньому співробітництві. Звернемо увагу на Другий принцип, який відкривав можливості для колишніх соціалістичних країн вступу до НАТО, чим деякі з них швидко скористались і чим невдовзі буде незадоволена правонаступниця ССРСР – Російська Федерація.

У 1999 р. була прийнята нова Стратегічна концепція, головною ідеєю якої було вільне розширення НАТО, насамперед на Схід. Крім того, в новій Концепції був змінений погляд на Росію: тепер мова про неї йшла в розрізі партнерства, співпраці й діалогу [2]. Зазначимо, що у 1999 р. президентом РФ був Б. Єльцин, і на той час країна була, принаймні, офіційно, відкрита до співробітництва з колишніми суперниками.

У 2010 р. на саміті НАТО в Лісабоні була представлена нова Стратегічна концепція організації, яка враховувала зміни, що відбулись у світі у перші 10 років 21 ст.

Найбільш важливими для НАТО проблемами на той час були: по-перше – проблема Афганістану. Конфлікт навколо Афганістану планувалося вирішувати надалі переважно мирними засобами. Альянс планував підтримувати в цій країні мирні демократичні перетворення та побудову громадянського суспільства; по-друге – проблеми взаємовідносин з Росією, які в концепції визначались як найбільш заплутані та невизначені. Передусім це стосувалося розширення НАТО на Схід, проти чого відкрито виступала Росія, свідченням чого була Мюнхенська промова президента РФ (2007 р.) і чим Альянс не бажав поступатись; по-третє – проблема протистояння новим загрозам, серед яких найбільш небезпечними вважались: міжнародний тероризм, кібератаки, піратство, розповсюдження зброї масового знищення та ін. НАТО характеризується у Концепції як «унікальна спільнота, заснована на цінностях і віддана принципам свободи особистості, демократії, прав людини та верховенства закону». Були визначені три найважливіші завдання НАТО: колективна оборона, кризове регулювання та безпека на основі співробітництва, підкреслювалась солідарність Північноатлантичного союзу,

важливість трансатлантичних консультацій та необхідність постійно здійснювати процес реформ.

Колективна оборона, згідно із концепцією, є найважливішим обов'язком Альянсу, а «стримування, засноване на адекватному співвідношенні ядерних і звичайних бойових засобів, залишається основною складовою» загальної стратегії НАТО. Північноатлантичний союз у Концепції жодну державу не розглядає як противника, але у документі подається перелік сил і засобів, які НАТО має намір зберігати та розвивати для відбиття наявних і таких, що з'являються, загроз. До цих загроз належать розповсюдження ядерної зброї, балістичних ракет та інших видів зброї масового знищення, а також засобів їхньої доставки, тероризм, кібернапади.

НАТО, згідно з концепцією, притримувалось цілісного підходу до кризового регулювання, що передбачало участь організації на всіх етапах кризи, «тому НАТО діятиме там, де це можливо та необхідно, щоби попередити кризи, врегулювати їх, стабілізувати ситуацію після завершення конфлікту та сприяти відновленню».

Безпека у співробітництві ґрунтувалась на принципі гарантування безпеки «на мінімально можливому рівні сил» шляхом сприяння контролю над озброєннями, роззброєнню та нерозповсюдженню. Безпека на основі співробітництва мала втілюватись завдяки партнерству між НАТО та країнами, що не є членами організації, а також іншими міжнародними організаціями та структурами. У Стратегічній концепції підкреслювалось бажання зміцнювати співробітництво з Організацією Об'єднаних Націй та Європейським союзом.

Стратегічна Концепція 2010 р. вперше визначила політику партнерства – безпека у співпраці (співробітництві) – як одну із трьох ключових сфер, разом із колективною обороною та управління кризами, у діяльності, розвитку та трансформації Альянсу [3].

Отже, нова Стратегічна концепція відкривала нові можливості щодо поглиблення довіри між країнами, зміцнення міжнародної безпеки й співробітництва. Хоча вже тоді РФ почала відверто порушувати міжнародне право, претендуючи на особливе місце в системі міжнародних відносин. Передусім це стосувалось ролі Росії на пострадянському просторі. Свої претензії РФ продемонструвала у 2008 р. військовою агресією проти незалежної Грузії. А в 2014 р. Російська держава розпочала війну проти України.

Принципові зміни у політиці НАТО відбулися зовсім недавно, у зв'язку з початком широкомасштабної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. Грубе порушення Росією міжнародного права, її ультимативні вимоги до Альянсу припинити розширення, відмовитися від допомоги Україні тощо

викликали різко негативну реакцію країн – учасників НАТО. Крім того, у зв'язку з агресією, заявку на вступ до НАТО подали нейтральні Швеція і Фінляндія.

Та головною реакцією Альянсу на дії агресора, крім допомоги Україні дати відсіч окупантам, було прийняття нової Стратегічної концепції НАТО. Це сталося 29 червня 2022 р. у Мадриді.

Текст документа говорить сам за себе і заслуговує на те, щоб навести його окремі частини. У передмові, зокрема, мовиться про те, що «Протягом понад 70 років НАТО гарантувала свободу і безпеку своїх членів. Наш успіх став можливим завдяки відданості і самопожертві жінок і чоловіків, які служать у наших збройних силах. Ми у великому боргу вдячності перед ними і їхніми сім'ями.

Наша рішучість захищати один мільярд громадян Альянсу, обороняти нашу територію і стояти на сторожі наших свободи і демократії є, як завжди, непохитною. Ми зміцнимо наші єдність, згуртованість і солідарність на основі давнього трансатлантичного зв'язку між нашими державами і міцності наших спільних демократичних цінностей. Ми знову підтверджуємо непохитну відданість Північноатлантичному договору і гарантуванню взаємної оборони перед обличчям будь-яких загроз, звідки б вони не походили. Ми і надалі докладатимемо зусиль для встановлення справедливого, інклюзивного тривалого миру і залишатимемося оплотом заснованого на правилах міжнародного порядку. Ми і надалі дотримуватимемося глобальної перспективи і тісно співпрацюватимемо з нашими партнерами, іншими країнами і міжнародними організаціями, такими як Європейський союз і Організація Об'єднаних Націй з метою сприяння міжнародному миру і безпеці» [4].

Далі текст Концепції стає більш конкретним і його зміст безпосередньо стосується подій першої половини 2022 р. в Україні, які змусили лідерів Західного світу переосмислити стан речей на міжнародній арені, цінності, завдання альянсу у зв'язку з широкомасштабною війною Росії проти нашої держави: «Наш світ сповнений суперництва і непередбачуваний. Загарбницька війна Російської Федерації проти України похитнула мир і значно погіршила наше середовище безпеки. Жорстоке і беззаконне вторгнення Росії, неодноразові порушення нею міжнародного гуманітарного права, її жахаючі військові напади і звірства спричинили невимовні страждання і спустошення. Сильна і незалежна Україна є вкрай важливою для стабільності на євроатлантичному просторі.

Поведінка Москви є відображенням схеми агресивних дій щодо сусідів Росії і трансатлантичної спільноти загалом. Ми також стикаємося з нагальною загрозою тероризму в усіх його

формах і проявах. Повсюдна нестабільність, зростання стратегічного суперництва і поширення авторитаризму становлять виклик для інтересів і цінностей Альянсу. У нашій новій Стратегічній концепції знову підтверджується, що основним завданням НАТО є гарантування колективної оборони на основі підходу «на 360 градусів». У ній визначено три основоположних завдання Альянсу, а саме: стримування і оборона; запобігання і врегулювання криз; а також безпека шляхом співпраці. Ми знову наголошуємо на необхідності істотного зміцнення стримування і оборони Альянсу – підґрунтя нашого зобов'язання захищати один одного згідно зі Статтею 5. Основним призначенням ядерного потенціалу НАТО є збереження миру, запобігання примусу і стримування агресії. Доки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним альянсом. НАТО прагне безпечнішого світу для усіх; ми прагнемо створити таке середовище безпеки, в якому в усьому світі зникла б потреба у ядерній зброї».

У Стратегічній концепції наголошується, що забезпечення національної і колективної стійкості наших суспільств є вирішальним для виконання усіх основоположних завдань Альянсу і підґрунтям наших зусиль убезпечити наші країни, суспільства і спільні цінності. У ній також підкреслюється наскрізна необхідність інвестицій у технологічні інновації і включення таких аспектів, як зміна клімату, людська безпека і тематика жінок, миру і безпеки до усіх основоположних завдань Альянсу.

Заключними словами Концепції є наступні: «Наше бачення світу, в якому ми хочемо жити, є чітким: це світ, де панує повага до суверенітету, територіальної цілісності, прав людини і міжнародного права і де кожна країна вільна обирати свій шлях, світ, де немає місця агресії, примусу або саботажу. Ми співпрацюємо з усіма, хто поділяє ці цілі. Ми як держави – члени Альянсу є єдиними у захисті нашої свободи і забезпеченні більш мирного світу» [4].

Дії Альянсу після прийняття нової Концепції свідчать, що НАТО дедалі більше на практиці втілює свої нові принципи в життя. Свідченням цього є виступи очільників МЗС країн-членів НАТО в Бухаресті 30 листопада 2022 р. та заява за підсумками зустрічі, в якій вони запевнили, що Північно-атлантичний блок посилить підтримку України.

Як наголосили міністри в заяві, вони будуть «ще більше посилювати політичну і практичну підтримку України», поки країна захищає «свій суверенітет і територіальну цілісність і спільні цінності від російської агресії». Вони запевнили, що підтримка буде продовжуватися стільки, скільки це необхідно. «НАТО буде продовжувати тісно координувати свої дії з відповідними зацікавленими сторонами, в тому числі

міжнародними організаціями, зокрема ЄС, а також країнами-однодумцями. Спираючись на підтримку, надану раніше, ми допоможемо Україні зміцнити її стійкість, захистити її народ і протистояти російським дезінформаційним кампаніям і брехні», – йдеться в заяві.

Міністри акцентували, що Росія «несе повну відповідальність за цю війну, грубе порушення міжнародного права і принципів Статуту ООН». «Агресія Росії, в тому числі її наполегливі і безсовісні напади на українську цивільну та енергетичну інфраструктуру, позбавляє мільйони українців основних соціальних послуг. Це вплинуло на глобальні запаси продовольства і поставило під загрозу найбільш вразливі країни і народи світу. Неприйнятні дії Росії, в тому числі гібридні дії, енергетичний шантаж і безрозсудна ядерна риторика, підривають заснований на правилах міжнародний порядок», – зауважили міністри.

Також глави МЗС заявили про солідарність з Польщею після інциденту 15 листопада, що призвів до трагічної загибелі людей внаслідок ракетних ударів Росії по Україні. Вони також засудили дії Білорусі, яка активно сприяє агресивній війні Росії проти України. «Всі особи, відповідальні за військові злочини, включаючи сексуальне насильство в умовах конфлікту, повинні бути притягнуті до відповідальності», – зазначено в заяві.

Міністри також висловили повну солідарність з урядом і народом України і віддали шану всім, хто загинув, героїчно захищаючи свою країну і землю. Вони повторили, що як і раніше твердо прихильні незалежності, суверенітету і територіальній цілісності України та ніколи не визнають російські спроби анексії українських територій, вчинені з грубими порушеннями Статуту ООН.

Міністри також запевнили, що «сповнені рішучості» підтримувати повоєнне відновлення України та реформи, у тому числі пов'язані з модернізацією оборонного сектору. «Ми продовжуватимемо зміцнювати наше партнерство з Україною в міру просування її євроатлантичних устремлінь», – заявили міністри [5].

30 листопада Генеральний секретар НАТО Єнґ Столтенберг заявив, що найкращий спосіб підвищити шанси на мирне завершення війни в Україні – підтримувати Україну: «Не буде міцного миру, якщо переможе агресор і якщо гноблення і автократія переважатимуть над свободою і демократією. Більшість воєн закінчуються переговорами. Але те, що відбувається за столом переговорів, залежить від того, що відбувається на полі бою. Тому найкращий спосіб збільшити шанси на мирне вирішення – це підтримати Україну. НАТО продовжуватиме стояти поруч з Україною стільки, скільки буде потрібно. Ми не відступимо», - наголосив він.

Столтенберг додав, що якщо дозволити перемогти Путіну, то «всі ми заплатимо набагато вищу ціну на багато років вперед». «Якщо Путін та інші авторитарні лідери побачать, що сила винагороджується, вони знову застосують силу для досягнення своїх цілей» [6].

Початок 2023 р. ознаменувався новими кроками НАТО щодо допомоги Україні у війні проти РФ, що є практичним втіленням нової Стратегічної концепції в життя. Альянс продовжує надавати ЗСУ зброю, кількість якої безперервно зростає. Суттєві зрушення відбулись і в якісному відношенні. Зокрема, це стосується домовленостей про постачання танків і бронетранспортерів, нових систем ППО тощо. Є сподівання на досягнення угоди про між НАТО та Україною про бойові літаки, що може суттєво вплинути на хід війни та її завершення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E
2. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_27433.htm
3. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/31705/1/78-86.pdf>
4. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf
5. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_209531.htm
6. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/26/7378052/>

Олександр Кравчук, Юрій Зінько

УКРАЇНСЬКІ БОГЕМІСТИ НА СТОРІНКАХ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

У статті йдеться про історію розвитку вітчизняної богемістики та здійснено аналіз наукових праць українських дослідників історії Чехії на основі матеріалів «Енциклопедії історії України».

Ключові слова: українські богемісти, історія Чехії, «Енциклопедія історії України».

Публікація у 2003 – 2013 рр. фундаментальної десятитомної «Енциклопедії історії України» та у 2021 р. додаткового тому викликала значний інтерес науковців і широкої громадськості до зазначеного видання. Серед багатьох історіографічних питань, яких торкалися автори «Енциклопедії